

דף שבועי

בס"ד

פרשת שמות, תשפ"ו, מספר 1651

לידתו של מנהיג – בין פשט לדרש חזי כהן

קריאה ראליסטית

לעומתו, ראב"ע ורשב"ם לא ראו בסיפור מעשי ניסים, אלא סיפור ריאלי, והציגו (כל אחד בדרכו) גישה הקרובה יותר אל פשט המקראות.

* **הריון** – יוכבד לא ירדה למצרים עם יעקב אלא נולדה במצרים, ולפיכך הרתה את משה בגיל המקובל. הדברים מצטרפים לדברי ראב"ע לבראשית מו:כג. שם הוא יוצא כנגד המדרש בטענה, שאם ילדה בגיל מאה ושלושים היה ראוי לפרסם נס גדול כל כך (שהוא גדול מלידת יצחק כששרה בת תשעים!): "ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות, גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה?".

* **הלידה** – עניין האור אינו מוזכר בדברי הפשטנים. לשיטתם, משה נולד בלידה טבעית, אם כי נולד פג. המונח 'טוב' בהקשרו הנוכחי משמעו 'בריא', כפי שנאמר על הפרות השמנות בחלום פרעה (בר' מא:כו). וכך אומר רשב"ם:

לפי שמה נולד לסוף ששה חדשים... ולפיכך יכלה להצפינו שלושה חדשים... לכן נסתכלה בו בשעת לידה אם הוא נפל ולא תטרח בהטמנתו, וראתהו כי טוב ויפה הוא כי גמרו סימניו שיערו וציפורניו... וידעה שהוא בר קיימא.

* **משיית משה** – בת פרעה שלחה את אמתה, כלומר את שפחתה, להביא את התיבה.

והזכיר דבר נערוותיה שהולכות על מקום היאור... בעבור ששלחה אמתה, והיא אחת הנערות, לקחת התיבה, כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף, כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר (ראב"ע ב:ה).

* **משה בתיבה** – הראב"ע (ו) מתנגד לגישת רש"י, לפיה שהתה השכינה עם משה בתיבה, ומדגיש שבת פרעה לא ראתה אלא את הילד. את הפסוק "וַתִּפְתַּח וַתֵּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֶעַר בֶּכֶה" הוא מסביר על דרך 'מוסיף לבאר'. כלומר, יש לקרוא כך: ותראהו, את מי? את הילד. וכך הסביר והדגים "אחר שאמר 'ותראהו', הוסיף לבאר, כמו 'וַיָּבִיט דָּוִד פֶּאֱלֵהִים כְּמֵלֶכֶת ה' לַפְּנֵיהֶם' (זכ' יב:ח)".

על פי גישת הפשטנים, הלידה וההצלה לא היו ניסיים, ומשה לא התגלה כבר בלידתו כבעל כוחות מיוחדים. לדידם, הקב"ה ליווה את האירועים באופן נסתר (בדומה למגילת אסתר).

פרשתנו עוסקת בלידת משה (שמ' ב:א-י), וזהו השלב המקדים להצלת בני ישראל משעבוד מצרים. המילה המנחה בסיפור הוא י.ל.ד; היא חוזרת פעמים רבות (ג, ו (x2), ז, ח, ט (x2), י, ומבליטה את מרכזיותו של ה"ילד" משה, שאף שהוא תינוק חסר אונים, הכול סובב סביבו.

קריאה נסית

לאורך הסיפור רש"י מבאר (בעקבות מדרשי חז"ל) נקודות שונות בסיפור כאירועים ניסיים.

נעבור על כמה מנקודות אלו:

* **הריון** – יוכבד הרתה לעמרם וילדה את משה בגיל מבוגר מאוד:

ובת מאה שלושים שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות, ומאתים ועשר שנה נשתהו שם, וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. אם כן כשנתעברה ממנו היתה בת מאה שלושים (א).

* **הלידה** – "כשנולד, נתמלא הבית כולו אורה" (ב).

* **משיית משה** – "ותשלח את אמתה - את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד... והם דרשו 'את אמתה' - את ידה, שנשתרבבה אמתה אמות הרבה" (ה).¹

* **משה בתיבה** – "ותפתח ותראהו - את מי ראתה? את הילד, זהו פשוטו. ומדרשו, שראתה עמו שכינה" (ו).

* **משה סרב לינוק מן המצריות** – "מינקת מן העבריות - מלמד שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק" (ז).

התמונה העולה מפירוש רש"י היא, שלידת משה כללה התערבות א-לוהית גלויה ונסית, ומשה היה בעל כוחות מיוחדים כבר מלידתו.

* ד"ר חזי כהן מרצה בבית הספר ללימודי יסוד באוניברסיטת בר-אילן ובישיבת מעלה גלבוע.

1 רש"י מודע לאבחנה בין פשט לדרש, אך בסיפור לידת משה, גם כשהוא מציע פירוש על פי פשוטו של מקרא, הוא מוסיף מדרשים. המעבר מן הפשט אל הדרש מופיע בהצהרתו בבר' ג:ח: "יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה... ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו".

הקב"ה אינו מתגלה לאם הילד בשעת הצרה, והוא ניצל בעזרת נשים רחמניות.

בהתאמה, קיים פער בשאלת ייעודם של שני הילדים. ישמעאל, שהא-ל התערב למענו, זכה גם לייעוד "כי לגוי גדול אשימנו" (בר' כא:יח). לעומתו משה, שהא-ל לא התערב למענו באופן ניסי וגלוי – לא זכה לייעוד, ולא נאמר עליו כבר בעת לידתו שהוא נבחר להושיע את ישראל. מכאן שעתידו של משה אינו מובטח, אלא תלוי במעשיו בעתיד.

סיפורן של הנשים

ההיעדרות הגלויה של הא-ל בסיפור הצלת משה מעבירה את המוקד אל בני האדם. האם, האחות ובת פרעה הן נשים אקטיביות ורחמניות. הן נאמנות לילד ופועלות בתחבולות להצילו מפני הגזירה להמית את ילדי ישראל.

המחשה יפה להחלפת התפקידים מצויה בשאלה מי זה השומע את בכיו של הילד. בעוד שבסיפור ישמעאל זהו הקב"ה: "וישמע א-ל להים את קול הנער" (בר' כא:יז), בסיפור על משה בת פרעה נוטלת את תפקידו: "והנה נער בכה ותחמל עליו" (שם' ב:ו). כך מלמדנו המקרא שהאדם יכול "להיכנס לנעליו" של ה', ולסייע למי שצריך, בדיוק כפי שהא-ל פעל בהזדמנויות אחרות.

בקריאה שכזו, סיפור הלידה מחזק את התודעה שיש לסייע לזקוק לכך. משה זכה לעזרה ובהמשך הוא יסייע לאחרים. הדברים מתעצמים באמצעות השימוש בשורש ר.א.ה: משה זכה שיראו אותו ויצילו אותו. האם: "ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים" (ב:ב), ובת פרעה "ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה. ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו" (שם:ה-ו). והנה, בעת שבגר משה הוא בחר לראות אחרים ולהושיע אותם:

ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ויפן לה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול (שם:יא-יב). מכאן הדרך קצרה לראיית ה' את סבלם של בני ישראל, ראייה שהביאה לגאולה: "וירא א-ל להים את בני ישראל וידע א-ל להים" (שם:כה).

לסיכום, נראה כי היתרון בגישתם של הראב"ע והרשב"ם בכך, שהיא מעמידה את מעשי האדם במרכז, ומטילה עליו את האחריות לבחור בטוב.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הוויכוח בין שתי השיטות חורג מעבר לשאלת הפרשנות של סיפור הלידה, ובעומק העניין הוא עוסק בשאלה מתי "נולד" משה רבנו?

כאמור, בעקבות המדרשים רש"י מציג את משה כדמות ייחודית עוד מבטן ומלידה. יש להתייחס אל משה כבר מלידתו כגדול הנביאים, וכפי שאמר רש"י בעניין סירובו של משה לינוק מן המצריות: "מלמד שהזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק, לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה" (ז). לעומתו, ראב"ע ורשב"ם סוברים שמשה נולד ככל הילדים, וגילה את תכונותיו המיוחדות רק משבגר, כשבחר לעזור לאחיו בעת צרתם. על פי גישה זו, ייחודו של משה אינו בבחינת תכונה מולדת, אלא נובע ממעשיו ומבחירותיו. לדידם, רק בהמשך הסיפור (שם' ב:יא-כב) יתוודעו הקוראים לייחודו של משה כרודף צדק וכנאמן לעמו ומי שראוי למנהיגות.

דוגמה יפה הממחישה את הפער שבין שתי הקריאות קשורה לתיבה. השאלה היא, מדוע התורה מתארת את אופן הכנת התיבה, שהיא לכאורה פרט שולי באירוע? רש"י בוחן את הדברים מתוך הבנה שאנו עוסקים במשה רבנו, ומנקודת מבט א-לוהית: "בחמר ובזפת – זפת מבחוץ וטיט מבפנים, כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת" (ג).² לעומתו, רשב"ם בוחן את הדברים מתוך הקשר ריאלי: "בחמר – מבפנים, ובזפת – מבחוץ, שלא יכנסו בו המים". כלומר, יוכבד פעלה באופן הגיוני (וכך נהגה כבר קודם כשהצפינה אותו), על מנת לספק לבנה הקטן הגנה מרבית.

מה בין משה לישמעאל?

חיזוק לקריאה הפרשנית של רודפי הפשט, ראב"ע ורשב"ם, עולה מהשוואת סיפור הצלת משה לסיפור הצלת ישמעאל (בר' כ"א).

- בשני הסיפורים הילד נמצא בסכנת מוות, והאם מניחה אותו בצמחיה "ותשלח את הילד תחת אחד השיחים" (בר' כא:טז); "ותשם בסוף על שפת היאר" (שם' ב:ג).
- בסיפור ישמעאל האם יושבת מרחוק: "ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחי קשת" (בר' כא:טז), ובסיפור משה אחותו ניצבת מרחוק: "ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו" (שם' ב:ד).
- בשני הסיפורים הילד (המכונה בשניהם 'נער') בוכה, וזוכה בעקבות זאת להצלה: "וישמע א-ל להים את קול הנער" (בר' כא:יז); "והנה נער בכה ותחמל עליו" (שם' ב:ו).

לצד הדמיון ניכרים גם ההבדלים בין הסיפורים.

אנו נתייחס רק להתערבות הא-ל ולמעמד הילד: בסיפור ישמעאל, התערבות הא-ל ברורה. המלאך מתגלה להגר ומרגיע אותה. הוא פוקח את עיניה ומגלה לה היכן באר המים, וכך הם ניצלים. לעומת זאת, התערבות הא-ל בלידת משה והצלתו אינה גלויה.

2 רעיון דומה של שמירה על הצדיק מפני ריח רע מצוי במדרשים ובפירוש רש"י ביחס לשיירה שלקחה את יוסף למצרים: "וגמליהם נשאים וגו' – למה פרסם הכתוב את משאם? להודיע מתן שכרן של צדיקים, שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נזמנו בשמים שלא יזק מריח רע" (רש"י, בר' לז:כה).